

Őslénytani kirándulások Magyarországon és Erdélyben

Szerkesztette PÁLFY JÓZSEF & PAZONYI PIROSKA

KÜLÖNLENYOMAT

Hantken Kiadó
Budapest, 2007

1.6. SZOB Malom-kert

Középső-miocén (badeni) homok, Sámsonházai Formáció

DULAI ALFRÉD

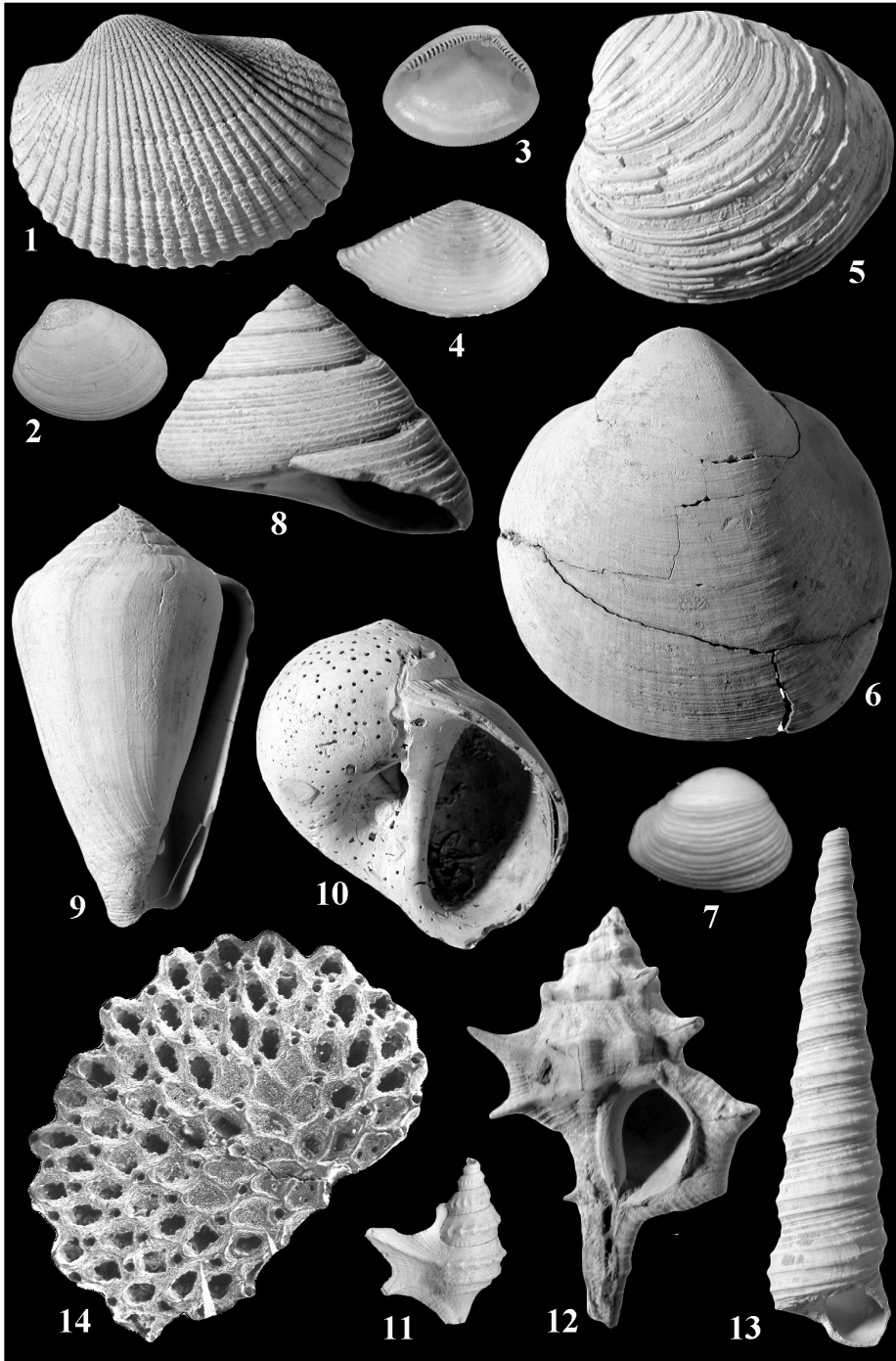
A középső-miocén vulkáni működés utáni üledékes kőzetek a Börzsöny-hegység nyugati és déli pereme mentén bukkannak elő. Ezek egyik legismertebb feltárása a szobi lelőhely, amely a hegység délnyugati szegélyén található. Az egykori homokbánya Szobtól ÉNy-ra fekszik az Ipoly folyó bal partján, ahol a Dámásdi-patak keresztezi a Szob és Ipolydamásd közötti műutat (A malomkerti feltárás látogatásához engedélyt kell kérni a terület tulajdonosától: Eviatrade Kft, 27/572-545). A korábbi irodalomban gyakran szobi nagyfeltárásként említették ezt a lelőhelyet. A sárgásszürke, kissé agyagos, finomszemű homok ősmaradványait már a XIX. század közepe óta vizsgálják, főleg a gazdag és nagyon jó megtartású puhatestű maradványok miatt.

Számos osztrák és magyar geológus foglalkozott a szobi molluszkákkal. A híres bécsi professzor, HÖRNES (1856, 1870) 73 kagyló és 20 csiga fajt említett innen a XIX. század közepén megjelent monográfiáiban. Ezzel csaknem egyidejűleg STACHE (1866) 214 puhatestű fajt határozott meg, majd HOERNES & AUINGER (1879) két új fajt is leírt Szobról. A magyar kutatók közül a későbbi híres mineralógus, KRENNER (1865) sorolt fel innen 29 csigát és 5 kagylót doktori értekezésében, majd HALAVÁTS (1881) említett 14 *Conus* fajt a lelőhelyről. Néhány ritka fajt, majd 30 *Pleurotoma* taxont írt le Szobról CSEPREGHY-MEZNERICS (1952, 1953). A kisebb cikkek után CSEPREGHY-MEZNERICS egy monográfiában ismertette Szob és Letkés puhatestű faunáját 1956-ban. A szobi lelőhelyről összesen 267 csiga és 74 kagyló fajt sorolt fel a munkájában, és közülük 143 fajról rövid leírást is adott. Ez a munka főleg a rendszertani kérdésekkel és a fauna korával foglalkozott. A kagyló fauna taxonómiai összetételét és paleoökológiai jellemzőit DULAI (1996a,b) vizsgálta.

A nagyobb termetű puhatestűek elszórta szabad szemmel is könnyen felfedezhetők a homok felszínén, esetenként még az eredeti élethelyzetben. Sokkal több ősmaradványhoz jutunk azonban, ha a laza homokot átmoszuk egy 0,5–1 mm lyukbőségű szitán. Az így nyert iszapolási maradékban a kagylók a leggyakoribbak, amelyek a példányoknak csaknem a felét alkotják. A nagyobb termetű fajok egyedei többnyire töredékesek, részben ennek is köszönhető, hogy leg-

1. 12. ábra – A szobi Malom-kert leggyakoribb ősmaradványai.

1–Anadara (*Anadara*) *diluvii* (LAMARCK) 2x; 2–3–*Nucula* (*Nucula*) *nucleus* (LINNÉ) 1x; 4–*Nuculana* (*Saccella*) *fragilis* (CHEMNITZ) 1x; 5–*Venus* (*Ventricoloidea*) *multilamella* (LAMARCK) 2x; 6–*Glycymeris* (*Glycymeris*) *pilosa deshayesi* (MAYER) 0,8x; 7–*Corbula* (*Varicorbula*) *gibba* (OLIVI) 2,5x; 8–*Monedonta* (*Oxystele*) *orientalis* (COSSMANN & PEYROT) 2,5x; 9–*Conus* (*Rhizoconus*) *ponderosus* BROCCHI 1x; 10–*Natica* *millepunctata* LAMARCK 1,3x; 11–*Aporrhais* *pespelecani* (LINNÉ) 1x; 12–*Murex* (*Tubicauda*) *spinicosta* BRONN 1,5x; 13–*Turritella* (*Archimediella*) *erronea* COSSMANN 1,3x; 14–*Reussirella* *haidingeri* (REUSS) 20x.

gyakrabban a kis méretű *Corbula* kagylók erősen domború teknőivel találkozhatunk (*C. carinata*, *C. gibba*). Ezek mellett azonban viszonylag gyakran fordulnak elő a *Nucula nucleus*, *Nuculana fragilis*, *Anadara diluvii*, *Chlamys scabrella*, *Glycymeris pilosa deshayesi*, *Venus multilamella* fajok is. A kagylók többsége a lágy aljzatba ásdó forma, és szinte mindegyikük a tengervízből szűri ki a táplálékát.

A következő leggyakoribb csoportot a csigák alkotják (kb. a példányok 25%-a). A nagyobb termetű fajok közül kiemelkedően magas a *Turritella* példányok aránya (*T. badensis*, *T. erronea*, *T. vermicularis*), de ezek mellett a ragadozó csigák közé tartozó *Conus* (*C. (Rhizoconus) ponderosus*), *Polinices* és *Natica* (*P. redempta*, *N. millepunctata*, *N. catena helicina*), valamint *Murex* fajok (*M. partschi*, *M. michelottii*, *M. aquitanicus*, *M. spinicosta*) is előfordulnak. A Muricidae és Naticidae csigák fúrásnyomai számos puhatestű példányon megfigyelhetők (főleg a *Corbula* és *Turritella* példányokon) (DUDÁS, 1999). Szintén gyakran találkozhatunk a Mollusca héjakon a Demospongia osztályba tartozó marószivacsok (*Cliona*) nyomaival. A ragadozó csigákkal közel azonos mennyiségben fordulnak elő a többnyire kis termetű növényevő fajok. Ezek között gyakoriak az algák és tengeri füvek levelein és szárain élő fajok. A jellemző növényevők közé tartozik például a *Gibbula angulata*, *Alvania montagui*, *Rissoa turricula*, *Cerithium europeum*. Ez egyértelműen mutatja, hogy a szobi homok viszonylag sekély mélységű, tengeri növényzettel borított, lágy aljzatú környezetben rakódott le.

Az ősmaradványoknak kb. egynegyede egyéb, kisebb csoporthoz tartozik. Ezek között leggyakoribbak a néhány mm-es féregcsövek, valamint a moháállatok. Ez utóbbiak nagy része a napkorongra hasonlító, ún. lunulitiform Bryozoa közé tartozik (*Cupuladria vindobonensis*, *Reussirella haidingeri*) (DULAI, 1995). Ezek lárvaállapotban egy-egy homokszemcséhez rögzülnek, majd felnöve szabadon élnek a homokos aljzat tetején. Szintén gyakoriak a kerekded *Celleporaria foraminosa* példányok, míg a kisebb méretű frakciókban *Crisia* fajokkal találkozhatunk (*C. denticulata*, *C. haueri*) (MOISSETTE *et al.*, 2006). A Bryozoa fauna alapján az üledék lerakódási mélysége néhány méter és 30 m között lehetett, és fajok ökológiai igényei nyugodt környezetet jeleznek, jelentősebb áthalmazódástól mentes élőhellyel (MOISSETTE *et al.*, *in press*).

A gerinceseket néhány halfog és halcsont mellett főleg a hal otolithok képviselik. Ezeket a közelmúltban BOSNAKOFF (2001, 2006) dolgozta fel, és mintegy 2000 példány alapján 17 nemzetség 19 faját különítette el. A halak között a partközeli, sekélytengeri fajok uralkodnak. Kiemelkedően gyakoriak a Gobiidae család tagjai (*Gobius*, *Lesueurigobius*, *Deltenosteus*).

A ritkább csoportok közé tartoznak az ásólábúak (Scaphopoda), melyek szintén több fajjal képviselik magukat a szobi lelőhelyen (pl. *Dentalium badense*, *D. korytnicense*, DULAI publikálatlan adat). A nagyobb méretű *Dentalium*-héjakat már az ősember is előszeretettel gyűjtötte, mivel különösebb megmunkálás nélkül is könnyen lehetett belőlük nyakláncot készíteni. A Szob környéki, Ipoly-parti 18-20.000 éves régészeti lelőhelyen talált példányokat nagy valószínűséggel a Malomkert környéki feltárásokban gyűjtötték a késő paleolitikum emberei (DULAI, *in press*). A tízlábú rákok (Decapoda) ollóit (pl. *Callianassa szobensis*, *C. cf. chalmasii*,

Calappa praelata, *Cancer* sp.) MÜLLER ismertette 1984-es monográfiájában. NAGY-MAROSY (1980) nannoplankton vizsgálatai alapján a kora-badeni felső részébe helyezte a szobi lelőhely korát, amit a puhatestűek szintén megerősítettek.

